

סימן כח

כוס חמישי

א. כתב הרמב"ם¹ (בסיום "סדר עשיית מצות אלו בליל חמשה עשר"²): "ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול והוא מהודו להי כי טוב³ עד על נהרות בבל, וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות". המקור לכוס חמישי⁴ הוא בברייתא⁵ לפי גירסת הגאונים⁶: חמישי אומר עליו הלל הגדול, דברי ר' טרפון⁷. וכתב בספר רבינו מנוח על הרמב"ם: "מהא שמעין דאסור למשתי יין אחר ארבע כוסות, דאי ס"ד דשרי, אמאי מצרכינן ליי למימר עליו הלל הגדול, אלא לאו ש"מ דאין לו לשתות, אבל אם רצה לשתות צריך לומר על אותו כוס דומיא דרביעי מענינא דהללא ומענינא דיציאת מצרים, ובלאו הכי אסור לשתות", ומשמע מדבריו שמפרש את דברי הרמב"ם שכוס חמישי הוא ענין של רשות⁸, ומש"כ "ויש לו למזוג" היינו היתר, "אם רצה לשתות צריך לומר על אותו כוס כו", כשיטת כמה

גאונים⁶ שכוס חמישי הוא רשות ממש, ותלוי לגמרי ברצונו. אולם פירוש זה לכאורה אינו משמע כ"כ בלשון הרמב"ם, שהרי מסיים (כנ"ל) "וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות", ואם לדעת הרמב"ם אין כוס חמישי בגדר חובה כלל, היה לו לכתוב בקיצור "וכוס זה אינו חובה"⁹, ומאריכות לשון הרמב"ם משמע שגם כוס חמישי יש בו "חובה" אלא "אינו חובה כמו ארבעה כוסות", הוא אינו "חובה" כל כך כמו ארבעה כוסות¹⁰. וכ"מ בר"ן פסחים¹¹ שכותב בדברי ר' טרפון: דדי כוסות חובה והחמישי רשות ואם רצה לשתות אומר עליו הלל הגדול, אי נמי דמצוה מן המוכרח¹² לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול והיינו לישראל דאומר עליו הלל הגדול וכך מטין דברי הרמב"ם ז"ל בפרק אחרון מהלכות חמץ ומצה,

(1) רמב"ם הל' חמץ ומצה רפ"ח. (2) שם ה"י. (3) תהלים פרק קלו. (4) הדיעות והשקו"ט בכוס חמישי — ראה טור או"ח סתפ"א ובכ"י שם. אנציקלופדי תלמודית ערך ארבע כוסות. בארוכה הגדה שלמה (להר"מ כשר) בסופו. תו"ש מילואים לחלק ט ס"א. (5) פסחים ק"ח, רע"א. (6) ראה הנסמן בהערה 4. (7) בכ"י שם בתחלתו: הרי"ף והרמב"ם גורסין בברייתא כוס ה' אומר עליו הלל הגדול. ובהגדה של פסח למהר"ל קרוב לסופה (לשון לימודים — דין כוס ה'): כך הוא גירסת כל המפרשים רק הרשב"ם לא גרס כוס ה' רק כוס ד' כו' ודבריו בטלים נגד כל המפרשים. אבל להעיר שכגירסת הרשב"ם הוא גם כרש"י שם ותוד"ה רביעי (הנדפס שם ק"ז, ב). (8) וכ"ה בשלטי גבורים פסחים שם: ומי"י וסמ"ג וטור כתבו שהוא רשות. ובמעשה רוקח על הרמב"ם כאן מביא עדותו של הר"א בן הרמב"ם: ואבא מארי ז"ל ה"י נוהג שאחר גמר ההלל ה"י סומך לו ההלל הגדול על כוס רביעי ואח"ז מברך ברכת השיר ואח"כ כפ"ה ושיתה כוס רביעי וה"י מכיין לכלול קריאת הלל הגדול על כוס של יין וגם שלא להוסיף על ארבעה כוסות ע"כ (וממשיך במעשה רוקח) ולפ"ז צ"ל דמ"ש רבינו אח"ז ויש לו למזוג וכו' הכוונה דמעיקר הדין אין איסור להוסיף אמנם הנכון שלא להוסיף. וראה לקמן הערה 10. (9) או שגם תיבות אלו מיותרות. דמכיון שלשון הרמב"ם "ויש לו" בכ"מ מורה על היתר לא על חיוב (ראה לדוגמא הל' תפלה פ"ג ה"ד. ה"ז. ועד"ז בכמה מקומות בספרו). אינו צריך להסיוס "וכוס זה אינו חובה". ועוד דאז הר"ל להרמב"ם לומר "ורשאי למזוג" או "ויכול" וכיו"ב (ראה עד"ז ברמב"ם הוצאת פרענקל בשינוי נוסחאות גירסא "ויכול" "רשאי" בסוף דברי הרמב"ם כאן "ויש לו לגמור את ההלל כו"). (10) ומה שהרמב"ם — בפועל לא מזג כוס חמישי (ע"פ עדות בנו הג"ל) אף שפסק כן בספרו כנ"ל, צע"ג, והחשש שהרואה יטעה שצריך לשתות חמשה כוסות — לא מצינו כיו"ב שזה יפטר מחיוב שעליו. — ואולי חזר בו מהפס"ד בספרו (ודלא כפי המעשה רוקח — שבלאה"כ צע"ג איך אפשר ליישבו בלשון הרמב"ם). ובכל אופן צע"ג שלא העיר הר"א על הסתירה ממש"כ בס' הי"ד. (11) הובא (בחלקו) בכ"י שם. (12) ראה גם השגות הראב"ד לרי"ף פסחים שם: ומצוה לעשות כדבריו (כדברי ר"ט) . . ות"ק נמי

הערה 4: ראה טואו"ח סתפ"א: וז"ל: "כוס חמישי לא הוזכר לגירסת רשב"ם ואין לעשותו ולכן פירש שאומר הלל הגדול על כוס ד', וכן יראה מדברי רבנו האי שנשאל לפניו אשכחן לרב סעדי שאמר מי שרוצה לשתות כוס ה' יאמר עליו הלל הגדול . . והשיב: דברי ר' סעדי כן הוא, ומנהג שלכם יפה, ואנו לא נהגינן בכוס ה' כל עיקר . . והעולם נהגו בו לעשות רשות. שם: ובכ"י: וז"ל: הוא אשר כתבתי בסימן שקודם זה שרשב"ם גורס בברייתא רביעי גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול ולפי גירסא זו לא הוזכר כוס ה' כלל לא במשנה ולא בברייתא, אבל הרי"ף והרמב"ם גורסין בברייתא כוס ה' אומר עליו הלל הגדול דברי ר"ט . . ונהגו העולם לעשותו רשות.

הערה 9: ראה לדוגמא הל' תפלה פ"ג ה"ד: וז"ל: הא למדת שזמן מנחה גדולה ממש שעות ומחצה עד תשע שעות ומחצה, וזמן מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה עד שישראל מן היום שעה ורביעי, ויש לו להתפלל אותה עד שתשקע החמה; ה"ז: ויש לו להתפלל תה"ע של לילי שבת בערב שבת קודם שתשקע החמה. הערה 12: ראה גם השגות הראב"ד לרי"ף פסחים: וז"ל: זה לא ידע על מה הוקבעו ובודאי יש סמך למנהג הזה מדברי ר"ט שאמר: חמישי אומר עליו הלל הגדול, ומצוה לעשות כדבריו, והדי' כוסות סמכות בהגדה כנגד ד' גאולות והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, והה' כבר סמכוהו בהגדה כנגד והבאתי. ות"ק נמי לא יפחתו לו מד' כוסות קאמר, אבל הוסיף עליהם חמישי הרי"ז משובח.

בכוס רביעי "מברך בורא פרי הגפן ואינו טועם אחר כך כלום"¹⁷, ואילו בכוס חמישי אומר הרמב"ם (כנ"ל) רק "יש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול" ואינו מסיים "מברך בורא פרי הגפן ושותה"¹⁸.

וע"פ הידוע גודל הדיוק של הרמב"ם בלשונו, מוכן מזה שכוונתו לדייק זאת גופא, שהכוס החמישי אינו שותה, אלא רק מוזג אותו ואומר עליו הלל הגדול, וכמו שמוכן גם מדבריו לפנינו: "ואח"כ מוזג כוס רביעי וגומר עליו את ההלל... ומברך בורא פרי הגפן ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה, חוץ מן המים", הרי פשוט שהרמב"ם לא יכתוב תיכף בהמשך דבריו היפך מזה, ששותים כוס יין מיד לאחר כוס רביעי.

ג. ויש לומר הביאור בזה:

הרמב"ם סובר כדעת אלו המפרשים¹⁹ שרי טרפון מחולק עם דעת התנא דידן, אם מחוייבים בארבעה כוסות או בחמשה כוסות, ולפ"ז צ"ל לכאורה שהלכה כדעת תנא דידן ואינו מחוייב אלא בארבעה כוסות, לאידך מצאנו שהגמרא שקו"ט אליבא דר"מ²⁰ מה

היינו שמפרש דעת הרמב"ם שכוס חמישי הוא מצוה מן המובחר¹³, ולכן מוסיף הרמב"ם "וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות", שאע"פ ש"יש לו למזוג (ממצוה מן המובחר)" מ"מ "כוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות". אלא שגם פירוש זה לכאורה אינו ברור די צרכו, שאם כן היה לו להרמב"ם לכתוב בפירוש (כלשון הרג"ז בכמה מקומות): ומצוה מן המובחר למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול (וכיו"ב), ומלשון הרמב"ם משמע שבאמת יש בו חיוב, אבל אינו ממש מצוה (עכ"פ) מן המובחר (ולכן אומר הרמב"ם רק "יש לו למזוג כו"י)¹⁴. ב. ויובן ע"פ דיוק הלשון בדברי הרמב"ם: בענין הדי כוסות פוסק הרמב"ם¹⁵: כל כוס וכוס מארבעה כוסות הללו מברך עליו ברכה בפני עצמה (ומביא גם מה שאומרים על כל אחד מדי הכוסות), ואח"כ בסדר עשיית מצות אלו בליל חמשה עשר¹ הוא מפרט בכל כוס שהוא "שותה": בכוס הראשון: "מברך בורא פרי הגפן ואומר עליו קידוש היוזם זמן ושותה"¹, בכוס שני: "ומברך בורא פרי הגפן ושותה הכוס השני"¹⁶, בכוס שלישי "מברך ברכת המזון על כוס שלישי ושותה"¹⁷,

לא יפחתו לו מד' כוסות קאמר אבל הוסיף עליהם חמישי הרי זה משובח. וראה בארוכה הגדה שלמה שם. (13) אבל י"ל דמ"ש הר"ן "וכך מטין דברי הרמב"ם" קאי רק על כללות דבריו, שמפרש בגמ' שרי טרפון אינו חולק עם תנא דידן, ולא כדעת בעל המאור שם. (14) ואולי י"ל דלכן כתב "וכך מטין דברי הרמב"ם", היינו שרק נוטין לצד זה היינו דלא הוי רשות, אבל אין דעת הרמב"ם דהוי מצוה (מן המובחר). (15) הל' חמץ ומצה פ"ז ה"י. (16) שם פ"ח ה"ה. (17) שם ה"י. (18) דוחק לומר הפי' ברמב"ם דמכיון שכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות לכן אין מברכין עליו בפה"ג בפ"ע (ראה גם טאו"ח סו"ס תפו. הגש"פ למהר"ל לשון לימודים דין ברכת הכוסות — אלא שלדעתם אין מברכין בפה"ג על כל כוס, משא"כ לדעת הרמב"ם). כי מכיון שהרמב"ם מסיים לפנינו "ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה חוץ מן המים" יש לומר שהוא כדון נמלך שאז צריך לברך (ראה ר"ן פסחים קט, סע"ב (סד"ה לענין על הגפן). וראה בפרטי הדינים ד"נמלך" בשו"ע אדה"ז או"ח סי' קעד. ועצ"ע). — ובכל אופן הול"ל ושותה". (19) בעל המאור שם. וראה רא"ש שם סל"ג, הטעם שהרמב"ם גרס רביעי "ואם בא לומר כוס חמישי רשות ואם ירצה יעשה כוס חמישי הכי הוה לי' למימר הרוצה לעשות כוס חמישי עליו הלל הגדול אבל לפי גירסת הספרים משמע דלר' טרפון וי"א כוס חמישי הוה לי' חובה כו"י". (20) ראה מלחמות ור"ן שם. אלא דלדעתם, דשקלו וטרו אמוראי בר"ט אלמא דהלכתא כוותי'. ראה לקמן בפנים ס"ד.

על היין שבתוך הסעודה, שנפטר בברכת היין שלפני הסעודה, א"כ לא הי' בדעתו תחלה לשתות יין בתוך הסעודה ואח"כ נמלך, אבל כסתם אינו נקרא נמלך כי רגילות הוא לשתות יין בסעודה אפילו בחול לשרות האכילה שבמעיו.

הערה 19: וראה רא"ש שם סל"ג: וז"ל: ת"ר כוס חמישי אומרים עליו הלל הגדול דברי ר"ט וי"א ה' רועי לא אחסר, ורשב"ם גורס רביעי אומרים עליו הלל הגדול, דכוס חמישי מאן דכר שמי' . . . ונהגו העולם לעשות רשות.

הערה 20: ראה מלחמות, וז"ל: אבל הדריכנו להעתיק דברי הראשונים שכולם פירשו בארבעה כוסות חובה, כוס חמישי רשות אם רצה לשתות יקרא ואם לאו לא ישתה, והדבר פשוט מן הגמרא, דאי ברייתא פליגי אמתניתין הו"ל למימר בגמ' מני מתניתין לא ר"ט ולא י"א כדרך כל התלמוד, ולא מישתמיט חד תנא וליתני לא יפחתו לו מד' כוסות של יין ר"ט אומר חמשה, ועוד דשקו"ט אמוראי כר"ט אלמא הלכתא כוותי' וקי"ל ד' כסי תקינו רבנן דרך חרות ולא חמשה.

הערה 18: ראה גם טאו"ח סו"ס תפ"ו: וז"ל: וחותרם מלך מהולל בתשבחות ושותה בהסיכה בלא ברכה, היינו כוס ד' ואח"כ (אחר כוס רביעי) לא ישתה אלא מים, ואם ירצה לשתות כוס ה' לא יחתום ביהללוך אחר ההלל ושותה בלא ברכה לפניו ולאחריו, ואומר הלל הגדול ונשמת וחותרם ושותה כוס ה' בלא ברכה, ולאחריו יברך. שם: הגש"פ למהר"ל לשון לימודים דין ברכת הכוסות: וז"ל: וכל שכן דעל כוס ה' דאין לברך בפה"ג בהא אף טעם האלפס לא שייך בו דלא נקרא מצוה כ"א רשות ואף שגם מצוה יש בו מ"מ מצוה של חיוב לא הוה כמו הארבעה כוסות.

שם: ראה ר"ן פסחים קט, סע"ב: וז"ל: שאין לנו הפסק גדול מנמלך שהוא קובע ברכה לפניו, ואין קובע ברכה לאחריו, וכן דעת רבנו האי גאון ז"ל שאינו מברך על הגפן ועל פרי הגפן, אלא לבתר כולו כסי' . . .

שם: וראה . . . בשו"ע אדה"ז או"ח סי' קע"ד: וז"ל בס"ה: אם שתה יין לפני הסעודה אפילו קודם שקבע עצמו לסעודה א"צ לברך

שאומרים על כוס חמישי ("מהיכן הלל הגדול"), ומשמע מזה שדעת ר"ט מקובלת להלכה.

איך צריך איפוא לנהוג בפועל? לכאורה אפשר היה לומר, שכיון שהוא ספק, יש להחמיר כדעת ר"ט ולשתות כוס חמישי²¹, אך אי אפשר לעשות כן, שהרי לדעת חכמים שאינו מחוייב אלא בארבעה כוסות, אסור לשתות כוס חמישי (וכמוש"כ הרמב"ם שלאחר קיום מצות די כוסות "אינו טועם אחר כך כלום... חוץ מן המים").

אשר ע"כ מכריע הרמב"ם: "ויש לו למזוג כוס חמישי ותו לא, שלא ישתו אותו, וממילא יוצא ידי שניהם: אין שותה אלא ארבעה כוסות, אולם מוזג כוס חמישי לצאת דעת ר"ט.

ומצינו דוגמתו בהלכה — מוינת כוס ואמירה עליו ללא ששותים אותו — בסעודה בערב שבת שנמשכה לתוך השבת, שלכמה דיעות אומר ברכת המזון על הכוס, אע"פ שאי אפשר לשתותו (עד לאחר קידוש)²², ועד"ז הוא גם לגבי כוסות ליל פסח.

בכלל יש בזה שני ענינים: א) שתיית הכוסות, ב) תקנת חכמים לומר על כל אחד מה(ארבעה) כוסות, ולכן פוסק הרמב"ם, בענין כוס חמישי שצריך למזוג את הכוס "ולומר עליו הלל הגדול" (אע"פ שאי אפשר לשתותו) לצאת בזה את דעת ר"ט עכ"פ בענין זה²³.

ד. ועוד יש לומר:

הרמב"ם סובר (כמו כו"כ מפרשים²⁴) שר"ט אינו מחולק עם דעת הת"ק (שמצות השתיה אינה אלא כדי כוסות), ופירושו דברי ר"ט (לגרסתו) "חמישי אומר עליו הלל הגדול" הוא שצריך (רק) למזוג את הכוס "ולומר עליו הלל הגדול"²⁵ אבל לא לשתותו.

ומלתא בטעמא: כוס החמישי חלוק ושונה משאר ארבעה הכוסות בגדר קיום המצוה, ובודאי בענין החפצא של מצוה: על די הכוסות איתא בגמרא²⁶: "ארבע כסי תיקני רבנן דרך חרות כל חד וחד נעביד ביי מצוה" וכמו שכתב הרמב"ם לפני זה¹⁵ "כל כוס וכוס מארבעה כוסות הללו מברך עליו ברכה בפני עצמה, וכוס ראשון אומר עליו קדוש היום, כוס שני קורא עליו את ההגדה, כוס שלישי מברך עליו ברכת המזון, כוס רביעי גומר עליו את ההלל ומברך עליו ברכת השיר".

כלומר שאע"פ ש"ל כי (אף) לדעת הרמב"ם "כל אחד ואחד (מדי הכוסות) הוא חירות ומצוה בפ"ע" (כלשון אדמו"ר הזקן בשלחנו²⁷), אעפ"כ כולם הם באותו גדר וסוג מצוה: א) המצוה השווה בכל די כוסות — שתי לחירות, ב) אצל כל אחד מהם, מצוה אחרת באמירה וכברכה עליו.

משא"כ כוס החמישי אינו בגדר קיום מצות די כוסות: שכן כוס הי א) אינו שותה, ב) האמירה עליו אינה בסוג

(21) ראה בעל המאור שם. (22) ראה טושו"ע (ואדה"ז) או"ח סרע"א ס"ו (סי"ב). וראה רמב"ם הל' שבת פכ"ט הי"ג. (23) ואולי י"ל שזוהי אין חשש גם לת"ק — גם לא חשש דלא תוסיף (ע"ד במ"ע מה"ת ד' פרשיות דתפלין) כיון שמחלקו, ואינו שותהו. (24) ראה מלחמות. ר"ן וראב"ד. ובכ"מ. (25) להעיר מחידושי רבינו דוד בונפיל לפסחים שם: ועיקר מלתי דר' טרפון לא הויא בעיקר שתיית כוס חמישי אלא במה שהוא אומר עליו. אלא שלרעתו "ר"ט לא מצריך כוס חמישי לחיובא אלא שאם רצה לשתות הרשות בידו לשתות כוס חמישי". (27) סתע"ד ס"ב.

אכילתו עם הכנסת שבת מברך בהמ"ז תחלה ואח"כ מקדש על כוס שני.

הערה 24: ראה מלחמות ר"ן וראב"ד ובכ"מ: וז"ל הר"ן: חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר"ט, כתב הר"ז הלוי ז"ל דר"ט אמתני' פליג בתנן ולא יפחתו לו מדי' כוסות של יין, ור"ט ס"ל דחמשה ניהו ועל החמישי אומר הלל הגדול, ולפ"ז לא קי"ל כר"ט, ולא נהירא דאי ברייתא פליגא אמתני' הו"ל למתני בגמ' מני מתני' לא ר"ט ולא י"א דהכי אורחא דתלמודא, ועוד דאם איתא דהכי הוא היכי אפשר דלא אשתמיט חד תנא למתני ולא יפחתו לו מדי' כוסות של יין, ר"ט אומר חמשה, ועוד דמדשקלו וטרו אמוראי בדר"ט אלמא הלכתא כוותי', וסוגיין בכלי פרקין ריהטא דר' כוסות חובה וחמישי רשות ואם רצה לשתות אומר עליו הלל הגדול א"נ דמצוה מן המוכחר לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול, וראה לעיל פיענוח²⁰.

הערה 21: ראה בעל המאור שם: וז"ל: וקי"ל כתנא דידן דלית לי' אלא די' כוסות ואם רצה להוסיף כוס חמישי ולעשות כר"ט, אין אנו מונעין אותו ואומר עליו מה שירצה, או כרב יהודה או כר' יוחנן או כרב אחא בר יעקב, ואם בא לשתותו בולא כלום אין בנו כח למחות בידו וכן אם רצה לשתות כוסות הרבה.

הערה 22: ראה טושו"ע או"ח סרע"א: וז"ל בס"ו: אם גמר סעודתו וקדש היום קודם שבירך ברהמ"ז, מברך ברהמ"ז על כוס ראשון ואח"כ אומר קידוש היום על כוס שני.

שם: שו"ע אדה"ז סי"ב: וז"ל: וי"א שלא יטעום כלום מכוס של בהמ"ז שהרי לא קידש עדיין ולפיכך לא יברך עליו בפה"ג אלא יניחנו עד לאחר שיטעום מכוס של קידוש.

שם: וראה רמב"ם הל' שבת פכ"ט הי"ג: וז"ל: היה אוכל וגמר

במצות (ד') כוסות, ולפיכך כותב הרמב"ם "ויש לו למזוג כוס חמישי" כציווי וחוב מיוחד, בלשון "ויש לו", ולכן מאריך הרמב"ם בלשונו "וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות", להדגיש שכוס החמישי אינו חובה כשאר כוסות כי אם "ויש לו" וכנ"ל.

ו. והנה יש אומרים³⁵ שכוסו של אליהו בליל הסדר קשור עם כוס חמישי: היות ומחלוקת היא בגמרא אם צריך כוס חמישי, ולא אפסקא הלכתא, על כן, מחמת ספק, מוזגים כוס חמישי ואין שותים ממנו, להמחיש בזה שכאשר יבא אליהו ויברר כל הפיקות, יתברר גם הספק בענין כוס זה, אולם מדברי ה"חק יעקב" ושו"ע אדמו"ר הזקן מוכח ששני דברים נפרדים הם: אדמו"ר הזקן מביא בשלחננו³⁶ (פסק הרמ"א³⁷) "אחר די כוסות נהגו כל ישראל מדורות הראשונים שלא לשתות יין . . . אם לא לצורך הרבה כגון שהוא איסטניס או שהוא תאב הרבה לשתות . . . ואם אין לו שאר משקין רק יין יש להתיר לו לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול ונשמת וישתבח עד החתימה", ובסימן הקודם אומר אדמו"ר הזקן³⁸ (מהחק יעקב³⁹) "ונוהגין במדינות אלו למזוג כוס אי יותר מהמרובין וקוראין אותו כוס של אליהו הנביא".

ומובן מזה שהם שני דברים לגמרי, ועד כדי כך (א

האמירה על די הכוסות — לדעת הרמב"ם²⁸ אין חותם האמירה על כוס חמישי בכרכה²⁹, משא"כ האמירה על די כוסות חותם כל אחת מהן בכרכה³⁰. נואולי יש לומר, שהכוס החמישי שאומר עליו הלל הגדול, מ"הודו להי כי טוב עד נהרות בבל", הוא הלל והודאה על כללות די הכוסות שקיים מצותם, ובכללות יותר — הודאה על כל המצוות ועשיות שקיים בלילה זה, ואכ"מ.

ה. עפ"י יובן דיוק לשון הרמב"ם "ויש לו למזוג כוס חמישי" (ולא "מצוה מן המובחר למזוג כוס חמישי וכיו"ב): הלשון "מצוה מן המובחר" מורה (בדרך כלל) על הוספת שלימות בקיום מצוה זו³¹, יתירה מזו: אין הוספת ה"מובחר" רק בקיום המצוה של האדם, כי אם שהמצוה היא מן המובחר, החפצא דמצוה היא במעלת "מן המובחר" נוע"ד לשון הרמב"ם³² בענין נרות חנוכה³³: "מצותה שיהי כל בית ובית מדליק נר אחד... והמהדר את המצוה כו' והמהדר יותר על זה ועושה מצוה מן המובחר מדליק נר לכל אחד בלילה הראשון ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד", שההידור בזה הוא מעלה במצות נר חנוכה גופה; בהחפצא דנרות חנוכה כמבואר במק"א³⁴.

ומכיון שלשיטת הרמב"ם אין כוס חמישי בגדר מצות די כוסות, לא שייך שהכוס החמישי הוא "מן המובחר"

(28) משא"כ לשאר דיעות הגאונים כו' — ראה טור שם (סתפ"א. וראה גם סו"ס תפן) ובהמוכא בהגדה שלמה (שבעה ערה 4) ס"ה. (29) ראה שלטי הגבורים לרי"ף פסחים שם: ומדברי רבינו וגם מדברי מ"י מוכח דאין חותמים בשום ברכה כשעושה כוס חמישי. (30) דברי הרמב"ם בכוס א' דקידוש רפ"ח, ובכוס ב' — שם ה"ה, ובכוס ג' ובכוס ד' — שם ה"י. (31) ראה גם לקו"ש חט"ז ס"ע 187 ואילך — בנוגע לשון "מצוה מן המובחר" שבשו"ע אדה"ז אר"ח סתקכ"ז סכ"ה. (32) הל' חנוכה פ"ד ה"א. (33) להעיר בהשייכות לענינו — ד' כוסות — ממ"ש במגיד משנה לרמב"ם שם ה"י"ב דמ"ש הרמב"ם "אפילו אין לו מה יאכל . . . שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק" — נראה שלמדו ממה שנתבאר פ' ז' מהל' חור"מ (ה"ז) שאפילו עני שבישראל לא יפתחו מדי' כוסות והטעם משום פרסומי ניסא. וכ"ש בני"ח כו". (34) ראה לקו"ש ח"כ ע' 209. ובהערה 14 שם, די"ל שזהו החילוק בין לשון "מהדרין" ולשון "מצוה מן המובחר" (וכלשון הרמב"ם שם). (35) כן הוכח בס' טעמי המנהגים (ח"א עניני פסח) סי' תקנא בשם הגר"א. וראה לקמן הערה 40. (36) סי' תפא ס"א. (37) שו"ע אר"ח שם. (38) סי' תפ ס"ה בסופו. (39) שם סק"ו.

הו"ע צדדי ואינו נוגע לערובי חצרות, משא"כ בערוב בתשילין מדייק אדה"ז "לכתחילה צריך שיהיו הפת והתבשיל שמורים אצלו עד לאחר שתיקן כל צרכי שבת שאז רשאי לאכלם מעיקר הדין ומ"מ מצוה מן המובחר להמתין מלאכול הפת מעל"ע עד אחד מג' סעודות השבת כדי לבצוע עליו . . . אבל דבר שנעשה בו מצוה אחת ראוי לעשות בו מצוה אחרת ומשמע שאינו רק ענין צדדי כי אם מובחר במצוה עצמה.

הערה 34: לקו"ש ח"כ: ובהערה 14 שם וז"ל: "י"ל זהו החילוק בין "מהדרין" לבין "מצוה מן המובחר", "מהדרין" מהדר בגברא ו"מצוה מן המובחר" מהדר בחפצא.

הערה 28: ראה טור סתפ"א: וז"ל: אבל עכשיו באו התל' ואמרו שעל כל כוס וכוס צריך ברכה לאחריו כמו לפניו ואומר יהלולך אחר ההלל וחותרין מלך מהולל בתשכחות ושותה כוס ה' ואומרים עליו הלל הגדול וחותרין בנשמת כל חי עד הכותר בשירי . . . ואם ירצה לשתות כוס ה' לא יחתום ביהלולך אחר ההלל ושותה בלא ברכה לפניו ולאחריו ואומר הלל הגדול ונשמת וחותרין ושותה כוס ה'. הערה 31: ראה גם לקו"ש חט"ז: וז"ל: בערובי חצרות כותב אדה"ז וז"ל: "הערוב אצ"ל קיים אלא ביה"ש כו' ויש לבצוע עליו בשבת שחרית . . . דהואיל ונעשית בו מצוה אחת יש לעשות בו ג"כ מצוה אחרת" ומהמשך הלשון מובן שההידור לבצוע עליו בשחרית